

Irena Sawicka

Instytut Slawistyki
Polska Akademia Nauk

A. Н. Соболев, *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова. Том I: Ното balcanicus и его пространство, Наука – Санкт-Петербург, Verlag Otto Sagner – München, 2013.*

Każdy okrzepli bałkanolog poszukuje samopotwierdzenia poprzez wydanie własnego *Wstępu do bałkanologii*. Tak więc prac takich powstało już bardzo wiele (m.in. Banfi, 1985; Demiraj, 1994; Feuillet, 1986; Friedman & Joseph, 2002; Hinrichs, 1999; Reiter, 1994; Rosetti, 1985; Schaller, 1975; Solta, 1980; Steinke & Vraciu 1999; Асенова, 1989; Цивьян, 1979, 1990 i wiele innych). Nie są to jednak publikacje zbędne. W zależności od czasu wydania każda z nich wnosi nowe wartości odpowiadające etapom rozwoju bałkanologii. 99% tych publikacji ogranicza się wyłącznie do zagadnień językoznawczych. Pierwsze analizy, i zdecydowana większość późniejszych, ograniczały się do taksonomicznego

This work was supported by the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies PAS.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2015.

opisu bałkańskich cech językowych – cech wspólnych wszystkim językom należącym do Bałkańskiej Ligi Językowej, a więc w zasadzie do morfoskładni. Czasem wymieniano też pewne osobliwości fonetyczne (zwykle zresztą błędnie interpretowane). Wśród prac powstałych w końcu ubiegłego wieku pozytywnie wyróżnia się opracowanie Petyi Assenovej (Асенова, 1989).

Rozwój bałkanologii a zwłaszcza tragiczne wydarzenia na Bałkanach skierowały uwagę uczonych na inne zagadnienia odnoszące się do antropologii kultury i historii. Pojawiło się zapotrzebowanie na innego typu *Wstęp*, który oprócz kwestii językowych uwzględniłby także inne aspekty mentalnej działalności człowieka i więcej uwagi poświęciłby historycznym, kulturowym i geograficznym uwarunkowaniom konwergencji. Powstała wreszcie pierwsza niejęzykoznawcza praca bałkanologiczna Marii Todorowej (Todorova, 1997; Todorova, 2008), która zyskała niezwykłą popularność, mimo iż nie jest ona szczególnie inspirująca. Jednak, co należy szczególnie podkreślić, językoznawstwo jako jedyna jak dotąd dziedzina dysponuje aparatem teoretycznym i metodologicznym, pozwalającym interpretować bałkańskie konwergencje. Maria Todorowa przykładała do Bałkanów różne istniejące koncepcje (jak np. kolonializm), nie sięgnęła jednak do językoznawstwa. Dopiero we wstępie do kolejnego wydania serbskiego (Todorova, 2006) pojawiły się cechy mogące aspirować do własności dystynktywnych, definiujących kulturowo i mentalnie obszar Bałkanów. Z powyższych względów więcej, moim zdaniem, można oczekiwać od *Wstępu* napisanego przez językoznawcę, nawet jeśli nie koncentruje się on na kwestiach językowych. I takie są właśnie *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова* Andreja Sobolewa. Licząca 264 strony książka nosi podtytuł *Номо balcanicus u ego пространство* i stanowi zapowiedź dalszego ciągu, gdzie zapewne znajdą swoje miejsce zagadnienia językoznawcze. Fakty geograficzne, kulturowe i historyczne przedstawione w tej części służą, jak rozumiem, ukazaniu środowiska konwergencji, które zostaną omówione później. Same w sobie szczegółowo opisane fakty kulturowe nie zostały zinterpretowane wystarczająco arealnie, chociaż stanowią z wielu względów niezaprzeczalną wartość.

Tom pierwszy zapowiada, że będzie to *Wstęp* inny od dotychczasowych, znacznie bardziej odpowiadający wymogom czasu.

Wprowadzenie do całości zawiera takie oto paragrafy: „Pojmowanie Bałkanów”; „Chronologia Bałkanów: elementy stałe, dominanty i zmienne”; „Wybrane, naukowe postawy aksjomatyczne” (podparagrafy: Definicje i prototypy; Elementy antropologiczne stałe i dominujące; Podejście systemowe

a wolna wola; *Quid est veritas?*); „Zasada poligenezy”; „Co powinien czytać bałkanolog?”; „Podejście językoznawcy” (podparagrafy: Osiągnięcia i problemy współczesnego bałkańskiego językoznawstwa; Zadania współczesnego językoznawstwa bałkańskiego); „*In eigener Sache*”.

Ta wstępna część jest dość heterogeniczna, zawiera zarówno ważne fakty o wysokiej wartości naukowej, jak i praktyczne informacje i zalecenia, jak należy uprawiać bałkanologię i w ogóle, jak należy pracować naukowo.

Tom I: *Homo balcanicus u ego пространство* przedstawia geografię Półwyspu Bałkańskiego, funkcję wybranych tworów geograficznych, charakteryzuje skupiska etniczne, struktury miejskie, szlaki komunikacyjne, obszary plemienne, migracje, toponimie i in. Tom składa się z trzech obszernych rozdziałów.

Rozdział pierwszy nosi tytuł „Балканский полуостров – антропогеографический обзор” (Półwysep Bałkański – przegląd antropogeograficzny). W ramach kolejnych jedenastu paragrafów omówiono: nazwę półwyspu i jego granice geograficzne; stałe elementy rzeźby geograficznej; szereg problemów związanych z granicami (wykaz granic, czynniki infiltracji); pojęcie Europy południowo-wschodniej; góry i równiny (problemy izolacji i integracji); masywy górskie jako czynniki separacji i izolacji; równiny i doliny rzeczne jako czynniki infiltracji i integracji. Dwa paragrafy dotyczą bezpośrednio kwestii, jakimi zajmuje się bałkanolog. Pierwszy z nich autor nazwał: „Komentarz lingwistyczny: krajobraz i język”, gdzie autor wyłożył swoje stanowisko na temat metodologii lingwistyki arealnej. Wprowadził przy tym nowe pojęcie alloglosy (odmiana izoglosy). Alloglosa ma odgraniczać obszary o przeciwstawnych zjawiskach językowych. Drugi ze wspomnianych paragrafów to: „Poprawka antropologiczna: kolektywne etniczne organizmy”.

Następny, dwunasty paragraf to: „Minimalna antropogeograficzna jednostka terytorialna (definicje i ogólny przegląd)”. W ramach tego paragrafu przedstawiono trzy wybrane multietniczne miejscowości – Debar na granicy macedońsko-albańskiej, Golo Brdo w Albanii i Široka Loka w Rodopach. Kolejny paragraf nosi tytuł: „Antropogeograficzne dominanty Półwyspu Bałkańskiego – drogi, mosty, miasta”. Wyróżniono tu następujące skupiska osadnicze: gród (grodzisko), miasto rzymskie, miasto bułgarskie (chodzi tu o tzw. Protobułgarów), miasto typu osmańskiego, miasto zachodnioeuropejskie, bałkańskie miasto (Prizren jako przykład), wieś bałkańska i przeciwstawienie miasto-wieś, a na koniec omówiono rodzaje budynków występujących na Bałkanach.

Dalej przedstawiono ośrodki religii i kultu oraz starożytne terytoria plemienne (w oparciu o prowincje rzymskie): Illiricum, Dalmacja, Macedonia, Achaja, Tracja, Mezja; przemieszczenia i migracje związane z wypasem (transhumacja).

Jest to niezwykle bogaty faktograficznie rozdział. Za szczególnie cenne uważam wymienienie (w różnych miejscach: miasta, regiony) i scharakteryzowanie mikroarealów intensywnej konwergencji kulturowej i językowej.

Drugi rozdział to „Антропогеографические переменные Балканского полуострова” (Antropogeograficzne zmienne Półwyspu Bałkańskiego). Składa się on z dwóch paragrafów: „Zmienny status tworów terytorialno-politycznych” oraz „Współczesne państwa i/lub areale polityczne”.

Rozdział trzeci – „Балканская топонимия и топонимика” (Toponimia i toponimika bałkańska) – zawiera już informacje relewantne – zarówno dla pojęcia Bałkanów językowych, Bałkanów kulturowych, jak i Bałkanów mentalnych. Składa się z trzech paragrafów: „Modele toponimiczne”; „Bałkańska toponimia – Macedonia”; „Toponimiczna polinomia”.

Książkę kończy wykaz źródeł i olbrzymia bibliografia (ponad 80 stron).

Jest to pozycja erudycyjna, taka, jaką bałkanolog powinien mieć zawsze pod ręką – przedstawia informacje rozproszone po różnych źródłach, część z nich po raz pierwszy. Prezentuje wielojęzyczne etymologie i wiele innych faktów warunkujących procesy konwergencyjne, zawiera także szereg praktycznych informacji na temat źródeł, publikacji i naukowych ośrodków bałkanologicznych. Dla środowiska bałkanologów to książka niezwykle przydatna, choć zawiera także stwierdzenia dyskusyjne, jak na przykład to, że warunkiem zaistnienia procesu konwergencji jest uznanie przez daną społeczność równości (*равноценности и равнопрестижности*) innego języka (s. 93).

Irytujący jest natomiast ton pouczeń, jak należy uprawiać naukę, a także krytyka dotychczasowych osiągnięć bałkanologii, które prezentują kolejne etapy wiedzy o Bałkanach i rozwoju językoznawstwa arealnego. Krytyka ta wynika zapewne z faktu, że obecnie nastąpił wyraźny zwrot – językoznawstwo bałkańskie przestało być nauką autonomiczną. Książka odzwierciedla to zjawisko.

Rozumiem, że kolejny tom dotyczyć będzie zagadnień lingwistycznych. Nie wiem natomiast, czy tom pierwszy traktować należy jako całościowe opracowanie przestrzeni kulturowej? Jeśli tak, to zabrakło mi tu ścisłych definicji. Uważam, że zgodnie z zasadami badań arealnych areal (ligę językową, a więc i ligę kulturową) należy definiować taksonomicznie poprzez wyróżnienie cech dystynktywnych. Większość z tych cech została w książce omówiona, ale

spodziewałabym się jednoznacznej definicji tego, co można nazwać Bałkańską Ligą Kulturową. Jednoznacznie sformułowano tylko jeden postulat (uznany za metodologiczny), a mianowicie, zasadę poligenezy. W moim przekonaniu poligeneza stanowi warunek konwergencji. Oczekiwałabym jednoznacznego wymienienia rezultatów poligenezy jako cech charakteryzujących mentalną wspólnotę. Jednak i bez tego, uważam książkę za niezwykle cenną publikację. Przynosi bogactwo faktów i szczegółowo charakteryzuje szereg relevantnych dla bałkanologii faktów.

BIBLIOGRAFIA

- Banfi, E. (1985). *Linguistica balcanica*. Bologna: Zanichelli.
- Demiraj, S. (1994). *Gjuhësi ballkanike*. Shkup: Logos-A.
- Feuillet, J. (1986). *La linguistique balkanique*. Paris: Publications langues'O.
- Friedman, V., & Joseph, B. (2002). *The Balkan languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinrichs, U. (1999). *Handbuch der Südosteuropa – Linguistik*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Reiter, N. (1994). *Grundzüge der Balkanologie*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Rosetti, A. (1985). *La linguistique balkanique suivie par le nouveau en linguistique dans l'oeuvre de A. Rosetti*. Bucharest: Univers.
- Schaller, H. (1975). *Die Balkansprachen: Eine Einführung in die Balkanologie*. Heidelberg: Winter.
- Solta, G. R. (1980). *Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und Balkanlateinischen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Steinke, K., & Vraciu, A. (1999). *Introducere în lingvistica baltanică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. New York N. Y.: Oxford University Press.
- Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Čigoja štampa. (XX vek).
- Todorowa, M. (2008). *Balkany wyobrazone*. (P. Szymor & M. Budzińska, Tłum.). Wołowiec: Czarne.
- Асенова, П. (1989). *Балканско езикознание: Основни проблеми на балканския езиков съюз*. София: Наука и изкуство.
- Соболев, А. Н. (2013). *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова* (Т. 1: *Ното balcanicus и его пространство*). Санкт-Петербург: Наука/ München: Verlag Otto Sagner.
- Цивьян, Т. (1979). *Синтаксическая структура балканского языкового союза*. Москва: Наука.
- Цивьян, Т. (1990). *Лингвистические основы балканской модели мира*. Москва: Наука.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Asenova, P. (1989). *Balkansko ezikoznanie: Osnovni problemi na balkanskiia ezikov süiuz*. Sofiia: Nauka i izkustvo.
- Banfi, E. (1985). *Linguistica balcanica*. Bologna: Zanichelli.
- Demiraj, S. (1994). *Gjuhësi ballkanike*. Shkup: Logos-A.
- Feuillet, J. (1986). *La linguistique balkanique*. Paris: Publications langues'O.
- Friedman, V., & Joseph, B. (2002). *The Balkan languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinrichs, U. (1999). *Handbuch der Südosteuropa – Linguistik*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Reiter, N. (1994). *Grundzüge der Balkanologie*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Rosetti, A. (1985). *La linguistique balkanique suivie par le nouveau en linguistique dans l'oeuvre de A. Rosetti*. Bucharest: Univers.
- Schaller, H. (1975). *Die Balkansprachen: Eine Einführung in die Balkanologie*. Heidelberg: Winter.
- Sobolev, A. N. (2013). *Osnovy lingvokul'turnoi antropogeografii Balkanskogo poluostrova* (Vol. 1: *Homo balcanicus i ego prostranstvo*). Sankt-Peterburg: Nauka/ München: Verlag Otto Sagner.
- Solta, G. R. (1980). *Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und Balkanlateinischen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Steinke, K., & Vraciu, A. (1999). *Introducere în lingvistica baltanică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. New York N. Y.: Oxford University Press.
- Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Čigoja štampa. (XX vek).
- Todorowa, M. (2008). *Balkany wyobrazone*. (P. Szymor & M. Budzińska, Trans.). Wołowiec: Czarne.
- TSivian, T. (1979). *Sintaksicheskaia struktura balkanskogo iazykovogo soiuz*. Moskva: Nauka.
- TSivian, T. (1990). *Lingvisticheskie osnovy balkanskoï modeli mira*. Moskva: Nauka.

A. H. Соболев, *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова. Том I: Ното *balcanicus* и его пространство*

Recenzja najnowszej pozycji bałkanologicznej: A. H. Соболев, *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова. Том I: Ното *balcanicus* и его пространство*, Наука – Санкт-Петербург, Verlag Otto Sagner – München, 2013.

Słowa kluczowe: bałkanistyka; recenzja; Andrei N. Sobolev

A. H. Соболев, *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова. Том I: Ното *balcanicus* и его пространство*

A review of the new monograph in Balkan studies: A. H. Соболев, *Основы лингвокультурной антропогеографии Балканского полуострова. Том I: Ното *balcanicus* и его пространство*, Наука – Санкт-Петербург, Verlag Otto Sagner – München, 2013.

Keywords: Balkan studies; review; Andrei N. Sobolev

Notka o autorce

Irena Sawicka (irsawicka@gmail.com) – slawistka, zajmuje się fonetyką arealną, głównie w obszarze Europy południowo-wschodniej. Profesor w Instytucie Sławistyki PAN. Członkini Bałkanologicznej Komisji Językoznawczej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów.

Irena Sawicka, PhD (irsawicka@gmail.com) – linguist, phonetician, professor at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Research interests: areal and typological phonetics, phonetic mapping of south-eastern Europe. Member of the Balkan Linguistic Commission of the International Committee of Slavists.